

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

İktisat, Biyoloji ve Rasyonellik

Dr. Mustafa Kemal Doğru

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 13.05.2018

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 06.06.2018

Jel Kodları: Z19, Z00, Z13

Anahtar Kelimeler: Metaforlar, mekanik fizik, biyoloji, rasyonellik, özgecilik.

Özet

İktisatta kullanılan metaforların esasları mekanik fizik kaynaklıdır. Bununla birlikte, iktisadın biyolojik metaforlar kullanması gerektiği de giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, iktisat literatüründe biyolojik temelli olarak tartışılan meselelerden birisi de rasyonelitedir. Bu makalede, ana akım iktisadın çekirdek varsayımlarından olan rasyonelitenin biyolojinin bulguları bağlamında tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Metaforlar, mekanik fizik, biyoloji, rasyonellik, özgecilik.

Economics, Biology and Rationality

Abstract

Metaphors in economics based on mechanical physics. However, use of biological metaphors in economics has also become more and more important. In this context, the problem of “rationality” is also debated in literature of economics with biological base. This article aims to discuss the “rationality” term which is the core assumptions of mainstream economics in the background of biological findings.

Keywords: Metaphor, mechanical physics, biology, rationality, altruism.

1.Giriş

İktisat ve biyoloji arasındaki ilişki bağlamında rasyonalite konulu bu makale, önce iktisadın fizik biliminden yararlandığı metafor, yöntem, ilke ve yasalarla ilişkisine değinecek daha sonra ise iktisat ile biyoloji arasındaki ilişkiye açıklık getirecek, ardından rasyonalite kavramının bu ilişkiden nasıl etkilendiğı belirtilecektir. Kuşkusuz, iktisat ve biyolojiden söz ederken hangi iktisat ve hangi biyolojiden söz edildiğine de kısaca yer verilecektir. Dolayısıyla hangi iktisadın hangi biyoloji ile ilişkilendirileceğı, iktisat içi ve biyoloji içi metodolojik mücadelenin birbirinden etkilenecek nasıl devam ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra, ortaya konan iktisat ile biyoloji ilişkisi bağlamında rasyonellik kavramına yönelik görüşler aktararak eleştirel bir değerlendirmede bulunulacaktır. Nihayet, makalenin sonunda yer alan Ek'te Darwin'in kendi eserlerinde karşıt görüşlere zemin hazırlayan görüşleri belirtilecektir.

Bu iki bilim birbirinden terim, metafor, yöntem, yasa ve ilke almakta ve kendi iç metodolojik mücadelelerinde bundan yararlanmaktadırlar. Ayrıca iktisat ile biyoloji arasında bir ontolojik ilişki veya benzerlik olduğu iddiaları da bulunmaktadır. Böylece, *Methodenstreit* (yöntem savaşı) disiplin içi olmaktan çıkmakta disiplinler arasındaki karşılıklı etkileşim ile daha geniş bir sahaya taşınmış olmaktadır.

2.Metaforlar

İktisat, biyolojiden en çok metaforlar yoluyla yararlanmaktadır. Elias L. Khalil (1995a:510), dört türde metafor bulunduğunu ileri sürmektedir: Yüzeysel (superficial), homolojik (homologous), heterolojik (heterologous veya analogous) ve birleşimsel (unificational). Hepsi de görünüşte ilgisiz fenomenler arasında, gözlemcinin varsaydığı farklı bir benzerlik türünü ifade etmektedir. Khalil'e göre, yüzeysel(superficial) metafor, “araba rüzgar gibi hızlandı” veya “onun yüzü ay gibi yuvarlaktı” gibi ifadeleri içermektedir. Burada, form veya hareketin gözlenmiş benzerliklerinin, ortak köken veya aynı yasanın sonucunu göstermesi söz konusu değildir. Diğer taraftan, bir metafor fonksiyonel olarak bir fenomendeki benzeyişe vurgu yaptığında, o metafor heterolojiktir. Mesela, bir sineğin kanatları ile bir yarasanın kanatları arasındaki benzerlik gibi. Fakat bunun tersine, bir metafor aynı tip fenomenden söz ederek bir fenomendeki karakteristiğe, özelliğe işaret ettiğinde burada homolojik bir metafor söz konusu olmaktadır. Bu durumda bu iki fenomen, aynı organizasyon tipini ve ortak bir kaynaktan çıkışı gösterir – mesela, bir farenin önayakları ile bir yarasanın kanatları arasında homoloji söz

konusudur. Nihayet, birleşimsel(unificational) metafor ise Khalil’e göre, Newton’un yerçekimi yasası çerçevesinde, göksel hareket ile varlıkların ivmesi arasında bir birlik kurmaya benzetilebilir.

Yukarıda türlerine yer verilen metaforların mekanik fizikten alınanların marjinalist iktisadın oluşumuna katkısı bilinmektedir. Bu yanıyla, iktisatta metafor kullanımının sanıldığından fazla yer tuttuğuna ilişkin Klamer ile Leonard’ın (1994:22-23) sunduğu örneklere yer verilebilir: Mesela, “zaman paradır” sözü, yine “GSMH yükseliyor” veya “fiyatlar şişti” veya “likit varlıklar” sözleri metaforiktir. Klamer ve Leonard, bilimsel ifadelerin çoğunun metaforik olduğuna işaret ederken, “fiyat mekanizması”, “aktarım mekanizması”, “enflasyon”, “beşeri sermaye”, “politika aracı”, “çarpan”, “hızlandıran” sözleri kullanıldığı zaman bir makine ile gerçek bir benzerlikten söz edilmediği için, bunları da metaforik saymakta ve bilimsel söylevde (discourse) metaforların önemli bir rol oynadığına vurgu yapmaktadırlar. Burada, metafor konusu, diskur ve oradan retorik konusuna uzanan bir boyut kazanmaktadır.

Yalnız burada, Sokal ve Bricmont’un uyarılarına yer vermek gerekir: Metaforların veya analogilerin bilimde, anlaşılması güç kavramları daha alışılmış ve bilinen kavramlara benzeterek, onlarla ilişkilendirilerek kullanılmaları suretiyle değişik düşünsel alanlar arasında benzetmeler yapma çabası bunların gelişmesini sağlayabilir. Çünkü bilimler tam bir izolasyonda gelişmezler, tersine analitik araçlar ve teknikler jargonunun ödünç alınması veya metafor transferiyle disiplinler arası bir etkileşim bulunur (Sokal ve Bricmont, 2002:28-30). Ancak, Sokal ve Bricmont’e göre postmodernist düşünürlerin doğa bilimlerinin kavramlarını alarak bunu insan bilimlerinde metafor olarak kullanmaları, bağlamları dışında ve bilgisizce olmaktadır.

Öyleyse, metafor kullanımı kaçınılmaz ve çoğu zaman yararlıdır ancak onların nereden (hangi disiplinden) nereye (hangi disipline) aktarıldığı, bu aktarımın niteliği, gerçekçiliği, yerindeliliği ve uygunluğu önem taşımaktadır.

3.İktisatta Metaforlar

İktisatçılar, Thoben’in sözleriyle, diğer disiplinlerden ödünç alabilecekleri yeni araçların arayışında her zaman keskin gözlere sahip olmuştur: Fizikten matematiğini ve dedüktif

tekniklerini; genetik ve fenni ziraatten istatistiğini; taksonomi ve mekanikten sistemlerini sınıflandırmayı; mühendislikten eylemlerin sonuçlarının analiz yöntemini almışlardır (Thoben, 1995:60). İktisat gerçekten de metaforları fizikten alırken onun başarılarından etkilendi. Mesela, 1846’da Fransız astronom Leverier, mekanistik sistem ile gezegenlerin astronomik gözlemlerini karşılaştırdığı bazı hesaplamalar sonunda, uzayın belli bir bölgesinde bulunması gereken ancak henüz bilinmeyen bir gezegenin bulunduğunu öne sürmüştü ve daha sonraki gözlemler bu gezegenin, Neptün’ün, varlığını doğrulamıştı (Georgescu-Roegen, 1995:51). Buna benzer biçimde, borsanın veya bir piyasanın hareketini yöneten belli eşitlikleri çözmek için fiziğe benzer bir becerinin iktisatta da olmasının hayali kuruldu ve 1871’de Jevons, kendi politik iktisadını faydanın ve öz-çıkarmın mekaniği (the mechanics of utility and self-interest) olarak sundu (Georgescu-Roegen, 1995:51). Walras ise *“Eğer iktisadın pür teorisi veya değişimin ve değişimde değerin teorisi, yani, kendisinin dikkate aldığı sosyal refahın teorisi mekanik veya hidrodinamik gibi bir fiziko-matematiksel bilim olacak ise o zaman iktisatçılar matematiğin yöntemleri ve dilini kullanmaktan korkmamalıdır”* demiş ve eklemiştii *“Şimdiden tamamen açıktır ki, iktisat, astronomi ve mekanik gibi, hem ampirik hem rasyonel bilimdir”*(Thoben, 1995:62). Böylelikle, Jevons fayda terimini çekime, Edgeworth haz kuvvetini maksimum enerjiye benzetti; Pareto dengeyi belirleyen denklemleri rasyonel mekaniğin denklemleri olarak gördü ve pür iktisadı mekaniğin bir türü veya benzeri olarak niteledi (Hodgson, 1995:xiii-xxv). Daha sonra, Knight mekaniği iktisadın kardeş bilimi olarak saydı (Thoben, 1995:63)

Marjinalist iktisadın temel kavramları olan denge (kısmi veya genel) ve fayda gibi kavramları, model, matematiksel ifadeler ve denklemler anlayışı, zaman kavrayışı, onun mekanik fizikten devşirdiği benzerlik (metafor) araçlarıdır. Marjinalist iktisat, fizikten, mekanikten ödünç alınan kavram, ilke ve kavrayışla inşa edildi. Böylelikle, bir hipotetik mekanik sistem olarak ekonomik sistemin kavramlaştırılması ile birlikte vurgu, fiyatlar ve miktarlar gibi niceliğe yönelik oldu; ekonomik sistemin analizi, diğer sosyal faaliyet sistemlerinden izole edildi ve mekanik bakışın en aşırıya varan sonucu *“homoeconomicus”* kurgusu oldu ve ekonomik yaşamda insanın pür olarak mekanik biçimde davrandığına inanıldı (Thoben, 1995:63).

Anaakım iktisadın mekanistik metaforlarına karşılık biyolojik metaforların kullanımı özellikle Alman Tarihçi okulun Klasik İktisadı reddi ile başladı. Biyolojik metaforlar, iki dünya savaşı arasındaki Sosyal Darwinist uygulamalar nedeniyle sınırlı kaldı ama 2.Dünya Savaşının hemen

sonrasında Alchian’ın 1950’de “doğal seçilim” metaforunu kullanmasıyla ortaya ıktı (Hodgson, 1995:xiii-xxv). Fakat 1970’li yılların sonunda biyolojik düşünce spesifik bir formda, Chicago okulu iktisatılarıyla iktisada girdi; Becker, Hirshleifer, Tullock sosyobioloji ile iktisadı ilişkilendirdiler ve onda kendi bireyci varsayımlarını destekleyici, biyolojik ve ekonomik alanlara uzanan evrensel yasaları geçerli kılan bir zemin buldular; nihayet, 1980’lerin başında Nelson ve Winter’in “Ekonomik Değişmenin Evrimci Teorisi” adlı kitabı evrimci analogiler ve modellerde hızlı bir artışa yol açtı (Hodgson, 1995:xiii-xxv).

Chicago okulundan Hirshleifer’e gere iktisat ve sosyobioloji arasında, kullanılan kıtlık, rekabet, denge ve uzmanlaşma gibi analitik kavramlar paraleldir (Hirshleifer,1995:88) Hatta, iktisat amaç yönelimli davranış olarak yorumlanabilen bütün insan faaliyetlerine konu olanları da kapsamına almaya başlamıştır: Schelling ve Boulding “atışma ve savaş”, Downs, Buchanan ve Tullock’un “politik seçim”, Becker’in “suç ve evlilik” üzerine yaptıkları çalışmalar buna örnektir (Hirshleifer, 1995:89). Fine, marjinalist iktisadın, bir rasyonel seçim teorisi olarak bütün insan faaliyetlerine uygulanışına iktisadın emperyalizmi adını vermişti (Fine, 2002/2003:43-60). Bu emperyalizm yalnızca sosyal bilimlere mesela sosyolojiye veya siyaset bilimine değil, biyolojiye de sıçradı. Marjinalist iktisat, mekanik fizikten esinlenerek kendini inşa ettikten sonra, sosyal bilimlere ve bu arada biyolojiye de yayıldı. Böylece o, mekanik fiziğin kavrayışını biyolojiye aktaran bir kayış oldu. Hirshleifer’in belirttiğine gere bazı biyologlar da iktisadın araç ve yaklaşımını kullanmaya başladılar: Mesela Rapport, yırtıcı bir hayvanın farksızlık eğrisi ve fırsat kısıtı altındaki davranışını açıklamaya kalkıştı; Gadgil ve Bossert, Malthusian nüfus büyümesi parametresini maksimize etmek için strateji seçiminde kar ve maliyet kavramlarını kullanarak yorum yaptı; Trivers, parental davranışın çeşitli boyutlarını, kadın ve erkek bakımından getiri farklılıkları yoluyla açıkladı; Cody, karma kaynak kullanımını stratejisinde genelci ve özelci stratejiler arasındaki mukayeseli üstünlükleri belirleyen koşulları araştırdı; Wilson, böcekler arasındaki işbölümünde kastların optimal sayısını ve oranını belirleyen doğrusal programlama modelleri kullandı; Charnov, yiyecek arayan hayvanlar için optimalite teoremi geliştirdi(Hirshleifer, 1995:92). Böylelikle, biyolojinin de marjinalist iktisadın kavram ve araçlarını yaygın bir biçimde kullanmış olduğu ortaya çıkmaktadır. İktisat ve biyoloji arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğu görölmektedir.

İktisadın, biyolojiden aldığı bazı kavram ve araçlara örnekler verilecek olursa, firma teorisinde kullanılan “organizma” metaforu ve buna bağlı “mutasyon” ve “genotip”¹ gibi kavramlar veya piyasa sistemi için “ekosistem” metaforunun kullanımı sayılabilir (Khalil, 1998:39-44).

Burada son olarak, biyolojide de en genel düzeyde neo-Darwinian ve neo-Lamarcian akımları arasındaki farklara da kısaca değinmek gerekir. Kalıtımın meydana gelişinde genlerin veya çevrenin belirleyiciliğine ağırlık tanımaya göre ayrılan bu iki biyolojik akım arasındaki çekişme biyoloji bilimini karakterize etmektedir. Neo Darwinian biyoloji kalıtımın aktarılmasında genlere ve bunlarda meydana gelen mutasyonlara ağırlık verirken, neo Lamarcian biyoloji edinilmiş özelliklerin kalıtımına vurgu yapmaktadır. Mesela, Khalil, neo-Darwinian biyolojiyle neoklasik iktisadı eşleştirmekte ve bu ikisini eleştirmektedir (Khalil, 1995:548-598). Ona göre, her ikisi de ahistorik ve indirgemeci yaklaşımıyla aktörleri bağımsız varsayar; ayrıca neoklasik iktisadın teknolojiyi dışsal ve veri sayması gibi, neo-Darwinism de genotipi dışsal ve veri kabul etmektedir. O zaman, iktisadi okullar arasındaki kavrayış farkları biyolojide de bulunmaktadır. Her iki bilimdeki her okul kendi kavrayışına uygun olarak diğer bilimden yararlanmaktadır.

4. İktisat ve Biyoloji: Metodolojik ve Ontolojik İlişki

İktisat ve biyolojinin birbirleriyle kurdukları geçmişçi uzun ilişkide, benzerlik veya farklılık çözümlenmeleri, kavram alışverişi, metodolojik ve ontolojik boyutlarıyla her iki bilimin kendi iç gelişmeleriyle beraber evrilmiştir. İktisatta, davranışsal ve deneysel iktisat yaklaşımları, nöroekonomi ve nörofinans çerçevesindeki gelişmeler bu bağlamda yer almaktadır. Biyolojide de moleküler biyoloji, gen teknolojisi ve bunların evrimsel biyoloji ile ilişkileri giderek artan bir önem kazanmaktadır. Özellikle biyoteknolojide yaşanan gelişmeler, insan doğası, ahlak ve hukukun yanı sıra felsefi tartışmaları şiddetlendirerek insan türünün geleceğine ilişkin spekülasyonları yoğunlaştırmıştır.

İktisat ve biyoloji arasındaki çok boyutlu ilişki ve geçişimin uzun tarihi boyunca farklı bağlamda yer alan, aralarında kombinasyon olmakla beraber ayrı ayrı sınıflandırmaya tabi tutan Hodgson bu konuyla ilgili derli toplu bir taksonomi sunmuştur (Hodgson, 2007). Bu makalede Hodgson, bu iki disiplin arasındaki benzerliklerin geçişiminin Mandeville'nin “arı kovarı”

---

¹ Genotip, organizmanın genlerinin toplamına atıf yaparken, fenotip organizmanın dış görünüşünü ifade etmektedir.

metaforundan ve Quesnay’ın ekonomik süreçlerin işleyişini “kan dolaşımının” keşfinden etkilenmesine kadar uzatmaktadır. Hodgson’un iktisat ve biyoloji arasındaki ilişkinin uzun tarihinden yararlanarak oluşturduğu taksonomide, (1) grup teoriler, nedenselliğın bir diğerinden öbürüne veya çift yönlü işlediğini ileri süren teorilerdir ancak bu tür teorilerde, bir diğerine doğru nedenselliğın varlığını reddedenler de bulunmaktadır. Hodgson, bu tür teorilerin iktisat ve biyolojinin kesişimine yönelik olarak tasarlandığını söylemektedir. (2) grup teoriler, biyolojik ve sosyal dünya arasında temel bir ayrım bulunduğunu kabul edebilen veya etmeyen teorilerden oluşmaktadır. Rasyonel ekonomik ilkeler, maksimizasyon ve kıtlık çerçevesinde, her iki alana da uygulanabilmektedir. Bir piyasa ekonomisinde firmaların rekabetçi seçiliminin (selection) biyolojik alanda doğal seçim ile bazı ortaklıklarının bulunduğu fikri bir diğer örnektir. Burada, önemli bir nokta da, Hodgson’un belirttiği gibi, iki grup teorinin de ontolojik iddialar içermesidir. Ama bu ontolojik iddialar iki grup teoride farklı doğadadır. (1) grup teoride, spesifik olarak nedensel bağların bulunup bulunmamasına odaklanırlar. Bunun tersine (2) grup teoriler, iki alan arasında benzer kavram ve teorilerin uygulanması için zemin sağlayabilen benzerlik veya ortaklıklar ile ilgilidir. Böylelikle, iktisat ve biyoloji bilimleri, ekonomik dünya ile biyolojik dünyanın birbiriyle ilişkisini, metafor alıp vererek veya metodolojik düzeyde nedensellik ilişkileri ve araştırma yöntemleri bakımından veya bu dünyaların ortaklık ve benzerlik barındırdığına dayanarak açıklamaya çalışmaktadırlar.

(1) <i>Kesişim</i> Teorileri- doğa ve biyolojik ve sosyal fenomenler arasında nedensel kesişimi hedefleyen teoriler	(1.1) Sosyal fenomenlere biyolojik olanların nedensel etkide bulunduğu ileri süren teoriler	(1.1.1) İnsan genleri tamamen sosyal evrimi belirler.
		(1.1.2) İnsan genleri kısmen sosyal evrimi belirler veya kısıtlar.
		(1.1.3) İnsan genleri sosyal evrim üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir.
	(1.2) Biyolojik fenomenlere sosyal olanların nedensel etkide bulunduğu ileri süren teoriler	(1.2.1) Sosyal evrim insan genlerinin evrimini tamamen belirler.

	etkide bulunduğunu ileri süren teoriler	(1.2.2) Sosyal evrim insan genlerinin evrimini kısmen belirler veya kısıtlar. (1.2.3) Sosyal evrim insan genlerinin evrimi üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir.
(2) <i>Ortak Özelliklere İlişkin Teoriler</i> – hem biyolojik hem de sosyal fenomenlere uygulanan ortak yasaları veya ilkeleri amaçlayan teoriler	(2.1) Genel hatlarıyla ve ayrıntıda bazı derecelerde, biyolojik ve sosyal evrimin pek çok özellik veya süreci paylaştıkları için ortak yasalar veya ilkelerle açıklanabilir olduğunu ileri süren teoriler. (2.2) Yüksek soyutluk derecesinde, biyolojik ve sosyal evrimin bazı ortak yasalar ve ilkeleri ortaya koyan bazı genel özellikleri veya süreçleri paylaştığını ama ayrıca sosyal ve biyolojik evrim arasında ortak teorik açıklamalara direnç gösteren temel farklılıklar ve ayrıntılı zıtlıklar bulunduğunu ileri süren teoriler. (2.3) Biyolojik ve sosyal evrim arasında, varsa, çok az benzerlikler bulunduğunu, bu yüzden önemli ortak yasalar veya ilkelerin uygulanamayacağını ileri süren teoriler.	

Kaynak : Hodgson (2009)

Artık, iktisat ve biyoloji arasındaki etkileşimin rasyonelite kavramı bağlamında nasıl cereyan ettiği konusuna geçilebilir.

5. İktisatta ve Biyolojide Rasyonellik

Yılmaz (2009), Batı metafiziğinde “rasyonelite” veya rasyonellik kavramının serüveninden başlayarak, önce sosyal bilimlerde ve sonra esas olarak iktisatta rasyonelite kavramının değişimini, o disiplinde ve disiplin içindeki bir akımdaki işlevini ve nihayet bunlara yönelik

eleştirileri incelemektedir. Burada faydacı felsefenin rasyonel kavrayışının giderek tarihsel ve toplumsal gelişimi içinde iktisadın ana akım versiyonunda “rasyonel seçim teorisine” uzandığına işaret etmektedir. Bu süreçte, rasyonelite önce mekanistik daha sonra biyolojik analogiler bağlamına oturtulmaya çalışılmıştır. Yılmaz’a göre, özellikle 1950’lerden sonra “*Bir iktisadi ajanın seçimleri artık tercih teorisinin (preference theory) ya da beklenen fayda teorisinin (expected utility theory) aksiyomlarını tatmin ediyorsa rasyonel olarak kabul edilmektedir*” (Yılmaz, 2009:95). Burada, belirsiz olduğu kabul edilen dünyada fayda maksimizasyonu yerine beklenen fayda maksimizasyonu kavramı ikame edilmiştir (Yılmaz, 2009:114). Yılmaz’a göre, tutarlılık olarak rasyonelite veya çıkar peşinde koşma olarak iki anlayışa dayalı olarak tanımlanan rasyonelite, rasyonel seçim teorisinde “...*birey kendi çıkarının maksimizasyonu yönünde tutarlı kararlar verdiğiinde rasyonel davranmış olmaktadır.*” (Yılmaz, 2009:116) biçimini almaktadır.

Mark Blaug ise neoklasik iktisadın en önemli karakteristiğinin rasyonellik varsayımı olduğunu öne sürmektedir – yani teknoloji ve donanım (endowment) sınırları içinde kendi faydasını maksimize etme arayışında olan insanların eylemlerinden bütün ekonomik davranışların türetilebileceği varsayımı (Blaug, 1997:229). Rasyonellik halk dilinde, iyi sebeplerle ve mümkün olduğunca çok bilgiyle davranma veya iyi tanımlanmış amaçları elde etmek için sürekli olarak uygun araçlar kullanma anlamına gelirken, bir iktisatçı için rasyonellik, tam ve maliyetsiz olarak elde edilmiş bilgiyle, tam ve geçişli olan bir tercih sıralamasına göre seçim yapma anlamına gelmekte ve gelecekle ilgili olayların belirsiz olduğu yerde, rasyonellik beklenen faydayı maksimize etmek demektir (Blaug, 1997:229).

Buna benzer şekilde, Kacelnik, rasyonellik kavramının felsefe ve psikoloji ile iktisat ve biyolojide farklı anlamlarda kullanıldığına işaret etmektedir (Kacelnik,2006). Felsefe ve psikoloji için rasyonellik için vurgu karar alma sürecine yapılmaktadır. Bu anlamda rasyonellik, rasyonel inançlara muhakeme süreciyle ulaşılmasıdır; iman, otorite veya keyfi seçim ile ulaşılabilen inançlara karşıttır. İktisat için ise rasyonellik, yapılan seçimin tutarlılığı ile ilgili olup bir şeyin maksimizasyonuna vurgu yapılmaktadır, süreç ve amaçla ilgili değildir. Nihayet biyolojide rasyonellik, yukarıda sözü edilen iki fikre bağlanan bir kavram kullanılarak açıklanır. Darwin’in doğal seçim teorisi takip edilerek, hayvanların kendi türlerinin en uygun biçiminde olmak üzere tasarlanmış gibi davrandıklarını ileri sürerler. Burada, biyologlar, türün en uygun davranışına uygunluğu öngörebilmek için “optimalite” ilkesini kullanırlar.

Rasyonellik teriminin ve varsayımının, iktisat ve biyolojideki karşılıklı etkileşiminde, doğada ve ekonomide bireylerin davranışında rasyonellik bulunup bulunmadığı meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Bencillik (selfish) ve özgecilik (altruism) kavramları üzerinden yürütölen tartışmalarda, biyolojide türlerin genetik yapısının bencillğe eğilimli bireyler yarattığı veya tersine türlerin kendi içinde olduğu gibi türler arasında da dayanışma eğiliminin egemen olduğuna ilişkin görüşlere uzanan tartışmalar bulunmaktadır. Hodgson, rasyonellik kavramının denge kavramı gibi kökenini mekanistik düşünceden aldığını belirtmekte ve bunun yönsel kuvvetlerin hesaplanabilir hareket yasalarına göre yapılan seçimin en az eylem prensibi ile yönlendirileceğı fikrinden türediğini ileri sürmektedir – iktisatta bu maksimum-minimum prensibi olarak adlandırılmaktadır (Hodgson, 1995:xiii-xxv). Ama mesela, Khalil, anaakım iktisadın merkezinde yer alan rasyonel olarak kendi çıkarını savunan homoeconomicus anlayışına karşı koyan “anomali” olgularını açıklamak için biyolojiye başvurmanın bir kavrayış sağlayıp sağlamayacağını sormaktadır (Khalil, 1995a:512). Yine mesela, neoklasik iktisatçılarn rasyonellik varsayımına tanıdıkları öneme benzer biçimde neo-Darwinism, rasyonel optimizasyonu doğal seçilimin ürünü olarak kabul etmekte ve organizmaların maliyeti ve faydayı tarttıktan sonra hareket ettiklerini ileri sürmektedir (Khalil, 1998:29-52). Öyleyse, rasyonaliteye aykırı olan “anomaliler” yani özgecilik (altruism) nasıl açıklanmalı? Veya bireyin veya bir grubun bözyıkım (gerçek veya sahte intihar girişimi, kendini yaralama gibi) eylemleri rasyonalite fikri ile nasıl bağdaşır?

Burada mesela, Hagen (2008), kasıtlı olarak kendine zarar verme (deliberate self-harm) olgusunu iktisat ve evrimsel biyoloji bakımından değerlendirdiğı makalesinde, bazı araştırmacıların kasıtlı olarak kendine zarar vermenin arzulanan amaçlara ulaşmada “fonksiyonel” olabileceklerini ileri sürdüklerini psikanalitik teori, ego ve kendilik psikolojisi ve nesne ilişkileri teorisinden aktararak belirtmektedir. Bu psikolojik teorilerde, kasıtlı olarak kendine zarar verme eylemi, kendine zarar vereni bunaltıcı ve uygunsuz duygulardan korur ve ayrıca dikkat çekmek suretiyle, sosyal partnerlerden arzulanan tepkiyi alarak ikincil kazançlar da sağlar. Hagen’e göre, faydalı bir sonuç elde etmek için burada daha az maliyetli bir yolun seçilmemesinin nedeni belirsizdir. Kendi tavsiye ettikleri modelde, bir işaretleşme veya iletişim süreci ve dinamiğine bağlı bir açıklama yer almaktadır. Buna kısaca “cry for help” yardım için ağlama ibaresini uygun görmektedir. Bu modele göre, kasıtlı olarak kendine zarar verme, elde edilmek istenen kazanca ulaşmada mevcut koşullarda en iyi işaret veya mesaj anlamını taşımaktadır. Mesela, bir grevin sonucunda, taraflar, işçiler ve işverenler,

ücret ve çıktı kayıplarına uğrarlar; bu irrasyonel olarak kendine zarar veriyor görünen davranış, ex ante olarak rasyonel olabilir. Burada, grev kararı, karşı tarafa, maliyetli ancak inanılır/güvenilir bir enformasyon iletilmesidir. Maliyetli bir işarettir ama bu onun özüdür, çünkü talebin ciddiliğine yönelik inanılır/güvenilir bir enformasyonun karşı tarafa iletilmesidir. Karşı tarafın, talebi ciddiye almamasını, ona kayıtsız kalmasını veya onu ihmal etmesini önlemeye yarayan özel bir enformasyon iletimidir. Hagen’in yaklaşımında, kasıtlı olarak kendine zarar verme davranışının ex ante rasyonel bir karar olabileceğine ilişkin görüşünün bir diğer tarafı, karşı taraf için, başkası için özgecilikte bulunmak yatmaktadır.²

Hirshleifer’e göre özgecilik, başkasına yardım etmek için kendine gelebilecek zararı kabul etme olarak tanımlanırsa, o zaman doğanın özgeci davranışı hızla elimine edeceğinin söylenebileceğini ileri sürmektedir (Hirshleifer, 1995:29-52). Fakat buna rağmen özgeci davranış vardır, çünkü daha ileri bir analizin göstereceği üzere, özgecilik yapmanın faydasının baskın gelmesi nedeniyle özgeciliğin bencilliğe tercih edilebileceği durumlar olabilir. Hirshleifer buna “bencil özgecilik” adını vermektedir ve bu kavrayış Becker’in özgeci davranıştan elde edilen faydayı da bireyin fayda maksimizasyonuna katmasının bir benzerini oluşturmaktadır. Becker’e göre, fayda fonksiyonu insan toplumunda özgeciliği dikkate alacak şekilde oluşturulabilir. Mesela, özgecilik fonksiyonu $U(a)$, X ve Y mallarının yanında, özgeciliğe yararlananın fayda fonksiyonunu $U(b)$ ’yi de içerir: $U_a = U_a(X, Y, U_b(X, Y))$ olur (Khalil, 1998:32). Böylelikle, her türden eylemin, buna başkasının yararına fakat kendi zararına olan eylemler de geçerli olmak üzere, fayda fonksiyonuna dahil edilmek üzere rasyonel sayılmasının yolu açılmış olur.

Hirshleifer “bencil özgecilikte” bulunmanın, yani karşılıklı yarara dayanmayan ancak bireye tatmin sağlayan özgeciliğin biyolojik açıklaması konusunda açık değildir. Genlerde de yer alabilir veya çevresel şartlar fenotipi etkilemek suretiyle genotip bencilse onu etkisiz bırakabilir (Hirshleifer, 1995:106). Sorunun çözülmediğinin farkında olan Hirshleifer, ikinci bir özgeciliğe daha söz eder, karşılıklı özgecilik (reciprocal altruism) adını verdiği bu özgecilik kendisinin de ifade ettiği gibi iktisatçıların “değişim” dediği şeydir. Karşılıklı özgecilik veya değişim için ise şunu söylemektedir: “*Değişim, yaşamın büyük oyununda özel bir rekabetçi stratejidir – iki veya daha çok organizma arasındaki karşılıklı yararı içerir. İktisatçılarınca*

---

² Mesela Smith (2009), iktisat ile psikolojiyi bağdaştırmak bağlamında yazdığı makalesinde, obezite ve aşırı yemek yemenin rasyonel boyutları olabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre, rational overeating (rasyonel aşırı yemek yeme), travmalara/şoklara karşı, ABD’de 11 Eylül saldırılarından sonra olduğu gibi, bu tür olaylara yanıt olarak, maddi kısıtlardaki değişimlere daha duyarlı olmak anlamında rasyoneldir.

incelenen bir sosyal etkileşim biçimidir. Buna biyologlar arasında “mutualism” denir.” (Hirshleifer, 1995:112).

Değişimi veya diğer bir deyişle karşılıklı özgeciliği anlamak nisbeten kolaydır. Fakat karşılıksız özgeciliği Hirshleifer’in karşılıksız ama yapılıncı tatmin sağlayan özgecilik olarak sayması veya Becker’in buna benzer biçimde, karşılıksız özgecilikte diğerinin faydasını kişinin fayda fonksiyonuna dahil etmesi, bir sorunu karanlıkta bırakır: Bu tür bir özgeciliğin kaynağı nedir? Khalil, bu soruya aranan bir cevabın Dawkins’in ünlü “Bencil Gen” kitabından edinildiğini söylemektedir: Dawkins, arılar, kuşlar ve şempanzeler gibi organizmaların özgeci davranışlarının çoğunun akrabalık bağı bulunan organizmalara yönelik olduğunu belirtmektedir ve bu tür bir özgeciliğin, tesadüfi, aşinalık veya coğrafi yakınlığın sonucu olmadığını söylemektedir (Khalil, 1998:31). Khalil’in aktardığına göre, buradan yola çıkarak, Hamilton, kendi adıyla anılan bir kural ile rasyonel optimizasyonu ifade eder: Bir organizmanın diğer bir organizmaya yardım etmeye gönüllülüğü, akrabalık derecesi ve faydaya görece yardım eyleminin maliyetinin bir fonksiyonudur(Khalil, 1998:31). Khalil’e göre Hamilton böylelikle, özgeciliği akrabalık bağı ile açıklarken Becker bunu bir sosyal bağa (social bond) bağlar.

Ancak, bir akrabalık bağı veya sosyal bağın bulunmadığı pek çok durumda da özgeciliğe tanık olunmaktadır ve sorun devam etmektedir. Khalil, akraba olmayan farklı türdeki hayvanlar ve organizmalar arasında da işbirliğinin sanılandan çok daha fazla bulunduğunu ifade etmektedir (Khalil, 1998:33). Biyologlar bu tür durumları açıklamak için oyun teorisine başvururlar, ki burada işbirliği karşılığını almayı sağlama almak için gerçekleştirilen eylem olarak kabul edilir (Khalil, 1998:33). Fakat burada da sorun tam olarak çözülemiyor, çünkü oyun teorisinin perspektifi akrabalığın söz konusu olmadığı işbirlikçi davranışları açıklayabiliyorken, bu sefer de bir kerelik oyunlardaki (single-spot games) işbirlikçi davranışları açıklayamamaktadır (Khalil, 1998:33).

Buna rağmen, yine de rasyonel optimizasyon ilkesi anaakım iktisadın özü olmaya devam etmekte ve bazı biyologlarca hayvanların optimal yiyecek arama modelinde kullanılmaktadırlar: Mesela, MacArthur ve Pianka, etkinliği maliyete (yiyecek bulmak için harcanan zaman ile ölçülmektedir), yararın (yiyecek türünün kalori değeriyle ölçülmektedir) oranı olarak ölçerler – yani organizma maliyet-fayda analizi yapmaktadır.(Khalil, 1998:34)

Fakat ayrıntılı analitik vakalar üzerinden rasyonelliği soruşturan bir çalışmanın sonucunda, klasik karar alma teorisinin, yani rasyonelliğin, evrimci modellerde yer alan uygunluk (genotip büyüme oranları veya nüfusla ilgili uygunluk) maksimizasyonunun evrimci nosyon ile uyumlu

olmadığı ortaya çıkmıştır (Cooper, 1995:458). Daha kısası, rasyonel seçim kuralının evrimci biyolojinin uygunluk kriteriyle uyumsuz olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat daha da ötesi, optimal uygunluk, klasik rasyonellik standartları tarafından öne sürülen rasyonel davranışı açıklamakta başarısızlığa uğradığı gibi, açıkça irrasyonel görünen davranış kalıplarını da mantıksal olarak zorunlu kılmaktadır (Cooper, 1995:458).

Khalil'in de belirttiği üzere, homoeconomicus'u, rasyonel bireyi özgecilik sorunundan kurtarmak için temelde üç strateji kullanılıyor: Axelrod türü yaklaşımda, özgecilik “uzak görüşlülük” kavramı ile ele alınıyor, birey sonuçta uzun vadede yine kendi çıkarını savunmuş oluyor. Becker'de özgecilik bireyin kendi fayda fonksiyonunda yer alıyor; ve nihayet üçüncüsü, Hirshleifer ve Frank'ta ise özgecilik genetik olarak programlanmış sayılabiliyor (Khalil, 1995a:512). Birbirinden tamamen farklı ama aynı şeyi savunmaya yönelik üç çaba ile karşılaşırız. Birincisi, özgecilikle bireyin en sonunda kendi çıkarını savunduğunu iddia ediyor. İkincisi, özgeciliğin de bireyin fayda fonksiyonuna dahil edilmesi gereken bir tatmin sağladığını öne sürüyor. Üçüncüsü, özgeciliğin genetik programa bağlı olduğunu ileri sürüyor. Böylelikle, ortaya ilginç bir sonuç çıkmış oluyor: Kendi çıkarını maliyet-fayda analizi yaparak sağlayan rasyonel bireye uygun olmayan “anomaliler”, yani, kendine zarar verme veya özgecilik gözleniyor. Sonra, neo Darwinistlerden yararlanarak, bu özgecilik “bencil gene” yani akrabalık bağına indirgeniyor. Fakat bu kez, akrabalık bağı bulunmayan tür içi özgecilik örnekleri ile karşılaşılıyor hatta türler arasında özgecilik davranışları gözleniyor. Bu defa, bunları, yani akrabalık bağları bulunmayan özgecilik biçimlerini açıklamak için, oyun teorisi stratejileri açıklama olarak devreye giriyor – yani uzun vadeli çıkarlar için bugün kendi çıkarından fedakârlık yapmak. Fakat sorun bitmiyor, çünkü oyun teorisi stratejilerinin geçerli olması için oyunun “tekrarlayıcı” olması gerekir, oysa bu defa da “tekrarlayıcı olmayan oyunlarda” da özgecilik örneklerine rastlanıyor. Rasyonelliğin tanımında ve bu rasyonelliğin temel varsayım olarak kabulünde ısrar etmek çeşitli bilimsel manevralara yol açmaktadır. Rasyonellik tanımı ve buna dayalı varsayımının, anaakım iktisadın Lakatosçu anlamda sert çekirdeğine ait olduğu bu manevralardan ve mücadeleden de anlaşılabilir.

6.Sonuç

Mekanik fizikten alarak kullandığı metaforlar, kavram, işleyiş ve ilkeler seti anaakım iktisadın çekirdeğini oluşturmaktadır. Buna karşılık iktisadın biyolojiden metaforik, yöntemsel

bakımdan yararlanmasının önemine işaret eden çalışmalar da bulunmaktadır. Hatta daha da ileri giderek sosyoekonomik dünya ile biyolojik dünyanın ortak ve benzer ilkeler türetilmesine zemin hazırlayan ontolojik bir ortaklık ve benzerlik taşıdığı da literatürde ileri sürülebilmektedir. Biyoloji disiplininde yer alan kavrayış veya teorik tartışmalar iktisada taşınırken, iktisat da mekanik fizikten aldığı kavram ve ilkeleri biyolojiye aktarmaktadır. Böylelikle iktisat ve biyolojideki metodolojik mücadeleler birbirini etkileyerek sürmektedir. Bu bağlamda, iktisadın ve biyolojinin etkileşimine “rasyonellik” tartışması bir örnek olarak sunulmuştur. Biyolojik bulguların, anaakım iktisadın çekirdek varsayımlarından olan “rasyonellik” kavrayışına ilişkin tartışmalar sergilenmiştir. Burada, rasyonelliğe anomali oluşturan örneklerin anaakım iktisat çerçevesinde açıklanma manevraları gösterilmiştir.

Rasyonellik varsayımının anaakım iktisatta taşıdığı önemi de gösteren bu tartışma bu varsayımın Lakatosçu anlamda çekirdek bir varsayım olduğunu da göstermektedir. Rasyonellik bağlamında iktisat ve biyoloji ilişkisine yönelik tartışmalarda yaşanan dikkati çeken bir kayma da “nedeni bulunan bir olguyu veya insan davranışını rasyonel bulma/sayma” veya başka bir deyişle “akıl ile açıklanabilen bir insani durum veya davranışın akılcı sayılmasıdır”. Bunun (ratio) kelimesinin Batı dillerindeki tarihsel anlamları ile ilgili bir yanı bulunmaktadır. “Neden/gereke” ile “akıl” arasındaki yakınlık, bir insan davranışının bir nedeninin/gerekesinin bulunması ile onun akılcı sayılması arasındaki karışıklığa da yol açabilmektedir. Burada üzerinde çok tartışılmış olan Hegel’in ünlü ifadesinin (*Rasyonel olan gerçektir ve gerçek olan rasyoneldir*) uzantısı olan bir bağlam ortaya çıkmaktadır. Kısaca ifade edilirse, akıl ile açıklamak o davranış akılcı yapmamaktadır. Biyolojide bu karışıklık, evrimsel olarak oluşmuş olan bir özelliğin en uygun olarak varsayılması veya artık bulunmayan bir özellik veya türün en uygun olmaktan çıkması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda söz konusu yorumun “the fittest”, en uygun kavramının tanımında da ortaya çıktığı literatürde sıklıkla yer verilen bir totolojide bulunmaktadır. En uygun, yaşam mücadelesinde en ehil olarak tanımlanmakta ve buna karşılık yaşam mücadelesinde en ehil olan en uygun sayılmasıdır. Bir davranışın varlığı ve bunun evrimsel biyolojik kökeninin onu kendi başına, en uygun olması anlamında rasyonel saymaya yeterli sayılmamalıdır. Diğer taraftan, evrim yalnızca geçmişin yaşanmışlığı değil yaşamakta olan bir süreç olması da dikkate alındığında “en uygun” olanın da sürekli bir değişim sürecinde olduğu da dikkatlerden kaçabilmektedir.

Rasyonellik varsayımının iktisatta üstlendiği fonksiyona ilişkin olarak ise Weisskopf'a başvurulabilir. Onun kaygı giderici mekanizma (an anxiety reducing mechanism) olarak işlev gördüğünü ileri sürdüğü “denge” ve “tam bilgi” kavramlarının arasında “rasyonellik” kavramı da bulunmaktadır (Benton, 1990:78-80). Ona göre, rasyonellik varsayımıyla, iktisatçılar psikolojik olarak, irrasyonelliği ve düzensizliği dışlamakta; sosyolojik olarak, bireyler üzerinde etkili olan kolektif fenomenleri ve katmanlaşma gerçeğini olduğu kadar sınıf çatışmalarını da dışarıda bırakmakta; politik olarak, ekonomik ilişkilerin insanın insan üzerindeki iktidarını içeren gerçeği dışlanmakta ve iktidar meşrulaştırılmaktadır (Benton, 1990:80).

EK: DARWIN'İN İKİ ESERİ VE İKİ YAKLAŞIM

Yaşam İçin Mücadele ve Sempati/Ahlak

A. Charles Darwin ve Türlerin Kökeni (1859)

Charles Darwin 1859 yılında yayınladığı kısaca “Türlerin Kökeni” adıyla bilinen tam adı “Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni veya Yaşam Mücadelesinde Üstün Irkların Korunması ” (The Origins of Species by Means of Natural Selection, or the Presevation of Favoured Races in the Struggle for Life) adlı eserinde türlerin arasında veya tür içi seçilimin/ayıklanmanın veya seçimin dinamiğini varolma savaşımlı/mücadelesi (struggle for life) kavramı veya olgusuyla açıklamıştı (Darwin: Tarihsiz [1859]). Bu ünlü eserinde Darwin, varolma mücadelesi sayesinde, “.ne kadar ufak tefek de olsalar, hangi nedenden ileri gelirlerse gelsinler, değişimler, bir türün bireylerini korumak eğilimindedirler ve genel olarak kendi döllerine geçirilirler, yeter ki bu değişimler, öteki örgenli varlıklarla ve yaşamın fiziksel koşullarıyla olan son derece karmaşık ilişkilerinde bu bireylerin bizzat kendilerine yararlı olsunlar....Ben bu ilkeye, yani nice belirsiz ve önemsiz olursa olsun bir değişimin, yararlı olduğu takdirde, korunması ve süreklilik kazanması ilkesine, insanoğlunun gerçekleştirebildiği seçme ile bu seçme arasındaki ilişkileri belirtmek üzere Doğal Seçme (*Natural Selection*) terimiyle adlandırdım.” (Darwin: 125-126).

Bu terimin yerine Darwin, Spencer'in sık sık kullandığı “en uygun (en ehil) olanın direnmesi-yaşamda kalması” deyiminin daha doğru olduğunu da ilave etmektedir. Darwin, varolma mücadelesi terimini, mecaz (eğretileme veya metafor) olarak kullandığını da söylemektedir. Darwin, daha sonra, söz konusu eserinin Çoğalmanın Geometrik Oranı başlığını taşıyan alt bölümde ise şunları söylemektedir: Onun için yaşayabilenlerden daha çok birey doğduğuna

göre her olayda, gerek aynı türden başka biri bireyle, gerek başka başka türlerin bireyleri arasında, gerek fiziksel yaşam koşulları ile canlı varlık arasında yaşamda kalabilmek, varolabilmek için bir savaşım yürütülmelidir. Bu, Malthus’un, bütün hayvanlar ve bütün bitkiler alemine çok daha büyük bir yoğunlukla uygulanan öğretisidir, çünkü burada, ne yapay bir besin üretimi ne de sakınım gereği evliliğe kısıtlama getirilmesi sözkonusudur. Her ne kadar bugün bazı türler oldukça hızlı bir biçimde çoğalırlarsa da, bütün türler için durum aynı değildir, çünkü dünya bunların hepsini barındıramaz” (Darwin: 128).

Aynı şekilde Darwin, “...bütün bitkilerin ve bütün hayvanların geometrik bir ilerleme uyarınca çoğalma eğiliminde olduklarını yanılmaktan korkmadan, güvenle olumlayabiliriz...” (Darwin: 130) derken bir kere daha Malthus’a atıf yapmış olmaktadır. Hatta Darwin, yaşam mücadelesinin hemen her zaman aynı türden olan bireyler arasında çok daha zorlu olduğunu, bu bireylerin aynı bölgelerde dolanmaları, aynı besinleri arayıp durmaları ve aynı tehlikelerle karşı karşıya bulunmaları nedenlerine bağlamaktadır (Darwin: 1859, 140). Darwin yaşam mücadelesinin acımasızlığını kabul etmekte fakat bunu meşrulaştıran bir söyleme de sahip olmaktadır:

“Evrensel plandaki bu savaşım düşüncesi üzüntülü düşünceler uyandırır, ama savaşım doğada hiç bitmez tükenmez olduğu, burada korkuya yer olmadığı, ölümün genel olarak ani olduğu ve güçlü, gürbüz, sağlıklı ve mutlu olanların yaşamda kaldıkları ve çoğaldıkları inancıyla kendimizi avutabiliriz.” (Darwin: 1859, 143).

Nihayet, Darwin, eşeyssel (cinsel) seçilimin de benzer bir dinamiğe, daha fazla üremenin de mücadeleye bağlı olduğunu ileri sürerek muhakemesini ilerletir.

Darwin’in, doğal seçilim veya en uygun olanın yaşamda kalması ve yaşam için mücadele kavramlarını, türler arasında ve hatta tür içinde daha da fazla olmak üzere belirleyici dinamik olarak belirlemede Spencer ve Malthus’un etkileri, ilham kaynağı ve metafor olarak kullanımı açıktır. Ancak aynı Darwin, daha sonra 1871’de yayınlanan İnsanın Türeyişi adlı eserinde hem sorunsalın başka boyutlarına değinir hem de insan için ayırt edici bazı özelliklerin bulunduğuna işaret eder.

B. Charles Darwin ve İnsanın Türeyişi (1871)

Darwin “İnsanın Türeyişi” (The Descent of Man) adlı eserini 1871’de yayınladı. Bu eserinde Darwin, kendi görüşlerini insan türünün gelişimi açısından geliştirdi. Darwin, insan ile hayvanları, merak, taklit, dikkat, bellek, hayal gücü ve us ölçütleri ile zihinsel yetenekleri bakımından karşılaştırmıştı (Darwin: 1871). Darwin, bütün bu yeti ve olgular açısından insanda bulunan bazı özelliklerin nicel bakımdan farklı olmakla beraber hayvanda da bulunduğunu iddia etmiştir. Fakat, uzun karşılaştırmalardan sonra Darwin, insanı hayvandan ayıran en önemli farkı ahlak olgusunda bulur: “*İnsan ile alt hayvanları arasında varolan tüm farklardan, eskiden, ahlak duygusunun ya da vicdanın daha önemli olduğunu savunan yazarlara tamamen katılıyorum*”(Darwin: 1871, 138). Darwin, insanı hayvandan ayıran temel ölçüt olarak değerlendirdiği ahlak duygusunu, insanın toplumsal içgüdüsüne, üst düzey zihinsel yeteneklerine ve bireyin toplumsal alışkanlıklarına bağlamaktadır. Burada Darwin, ahlakın dayanağı saydığı toplumsal içgüdüye, Adam Smith’in “Ahlaki Duygular Teorisi” (The Theory of Moral Sentiments) adlı eserine ve burada yer alan kritik kavram “sempati”ye atıf yaparak yer vermektedir. (Darwin: 1871, 150).

“Adam Smith’in eskiden ve Bar Bain’in da yakın zamanlarda savunduğu teze göre, sempatinin temelinde yatan bizim geçmişteki haz ve acı durumlarının anısını saklamaya olan bizim güçlü eğilimimizdir. Örneğin “açlık çeken, üşüyen, yorgun bir adam görmek, bizde, benzer durumların, düşüncede de olsa acılı anılarını yeniden canlandırır”. Ve biz, böylece, birlikte bizim kendi acılı duygularımız da yatışsın diye başkasının acılarını dindirmeye itiliriz. Aynı biçimde başkalarının sevinçlerine katılmaya da yöneltiliriz.” (Darwin: 1871, 150-151).

Üstelik Darwin, ahlak duygusu veya toplumsal içgüdünün bir diğer adı veya kaynağı olarak sempatinin varlığının güçlü olduğu toplumların daha büyük bir gelişme düzeyine varacağını da söylemektedir: “*Ahlaklı bir varlık geçmiş ve gelecek davranışlarını ve davranış nedenlerini karşılaştırma ve onları onaylama ya da onaylamama yeteneğinde olan bir varlıktır.*” (Darwin: 1871, 158). Çünkü “*Adam öldürmek, hırsızlık, ihanet vb. olağan olsaydı, hiçbir kabile bir arada varlığını sürdüremezdi*” (Darwin: 1871, 165). Darwin’e göre, işte bu özellik hayvanlarda bulunmamaktadır. Ancak Darwin, türe ait her özelliğin her bireyde bulunmasının zorunlu olmaması gibi sempati duygusunun da her insanda bulunmamakta olduğunu da kabul etmektedir :³

---

³ Darwin’in sempati veya duygudaşlık dediği empati yoksunluğunun “özü bakımından kötü insan” anlamına geldiğini modern psikoloji de öne sürmektedir. Sosyopati veya psikopati, vicdan ve ahlak yoksunluğu olarak karakterize olmakta, özü itibariyle empati yoksunluğu ile tanımlanmakta ve psikoloji disiplinde son derece anlamlı bir biçimde “anti-sosyal kişilik bozukluğu” olarak sınıflandırılmaktadır.

“Bir insanda duygudaşlık diye bir şey yoksa ve onun kötü davranışlara yol açan arzuları belirli anda güçlü ise ve akla getirildiklerinde kalıcı toplumsal içgüdülerin ve başkalarının yargılarının baskısı altında kalmıyorlarsa, o zaman, karşımızda özü bakımından kötü bir insan var demektir.” (Darwin:1871, 164).

C. Sonuç Yerine

Darwin’in bu temel iki eserindeki değerlendirmeleri onun doğanın dinamiğini ve bu bağlamda insanı çözümlerken Klasik İktisat panteonundaki ulularla, özellikle Malthus ve Smith’den ne kadar yararlandığını göstermektedir. Darwin kendisinin de ifadesiyle, bir metafor olarak bu görüşleri doğaya ilişkin kendi çözümlerinde kullanmıştır. Böylelikle sosyal bilimden doğa bilimine, ister metafor isterse ontolojik işleyiş dinamikleri bakımından kabul edilsin, bir transfer gerçekleştirilmiş olmanın da modern dünyadaki öncülerinden birisi de Darwin olmaktadır. Sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki, karşılıklı geçişim halen sürmektedir. Bazen ilham alınan bir metafor olarak, bazen metodolojik olarak, bazen de sosyal ve doğal dünyanın işleyiş ilke, yasa ve süreçlerinin birbirlerine benzemesi iddiasından yola çıkan ontolojik değerlendirmelerle bu tartışma sürmektedir.

Diğer taraftan, Darwin’in 1859 tarihli “Türlerin Kökeni” kitabındaki tema olan yaşama mücadelesi, türler arasında ve tür içi rekabet/mücadele dinamiği ve en uygun olanın yaşaması kavramları üzerinde literatürde yaygın bir tartışmanın bulunduğu bilinmektedir. Mesela, Salvucci’e göre (2012), “Türlerin Kökeni” kitabından sonra Darwinizm, hastalık ve yiyecek kıtlıklarının yaşam için sürekli mücadelede en uygun olanın lehine nüfusun bir düzenleyicisi olarak işlediğini ileri sürerken Malthusian vizyonu kullandı. Salvucci burada, Sanayi Devriminin ortalarında, Darwin’in sefalet ve yoksulluğun artışı gözlediğini, *laissez faire* fikrinden ve Adam Smith’den etkilendiğini ifade ederek Himmelfarb’ın değerlendirmesini aktarır: Darwinizm “en uygun” (the fittest) olarak Victorian toplumun durumunu biyolojik olarak meşrulaştıran bir işleve sahip oldu. Doğal seçim teorisi yalnızca İngiltere’de doğmuştu, çünkü yalnızca *laissez faire* İngiltere’si atomistik, egoistik zihniyeti bu kavramlara zemin hazırlıyordu. Yalnızca orada Darwin, temel faaliyetin mücadele etmek olduğunu varsayabildi. Salvucci (2012), Spengler’in Darwin’in “Türlerin Kökeni” kitabını, biyolojiye iktisadın uygulandığı olarak tanımladığını ve onun eserinin İngiliz fabrikasının atmosferini yaydığını belirtmektedir. Spengler’e göre, doğal seçim yalnızca İngiltere’de doğdu, çünkü kapitalist etiğin ve Manchester iktisadının Victorian “tamahkar felsefesinin” (greed-philosophy)

mükemmel bir ifadesi olmuştur. Salvucci'nin görüşü, rekabet ve mücadeleyi reddetmemekle beraber bunların evrimin yaratıcı motoru olarak kabul edilmesine itiraza dayanmaktadır. Antibiyotiklere bakteri direnci, evrimde virüslerin rolü gibi biyolojik olgulara dayalı incelemesiyle, ekosistemlerin karşılıklı bağının dinamik ve kendini düzenleyen, yaşam ağı/şebekesi (the Net of Life) adını verdiği bir biosfer oluşturduklarını ifade etmektedir.

Ancak Darwin'in 1871 tarihli “İnsanın Türeyişi” adlı eserinde yer alan insanı hayvandan ayırt eden nitelik konusunda, toplumsal içgüdüye dayanan ahlak ve sempati kavramları ile açıklanan olguları toplumsallığın temeli sayan görüşleri daha az bilinmektedir. Darwin, sosyal Darwinizm olarak bilinen bir siyasal-bilimsel akımın kaynağı olarak kullanılırken onun “Türlerin Kökeni” adlı eserine başvurulmuştur. Bugün neo-Darwinist görüşün temsilcilerinden Dawkins'in “Gen Bencildir” adlı eseri de esasen bu eserin mantığına dayanmaktadır. Ancak Darwin'in insan türü ile ilgili temel görüşlerinin yer aldığı “İnsanın Türeyişi” adlı eserinde ahlakı, insan toplumsallığının özü olarak gören bir yaklaşım da bulunmaktadır. Bu görüşün, en bilinen temsilcisi ise Kropotkin ve onun karşılıklı yardımlaşma olgusunu evrimin faktörü olarak gören yaklaşımı, Darwin'in insana özgü saydığı sempatiye dayanan karşılıklı yardımlaşma ve toplumsallığı, doğal dünyanın diğer türleri için de geçerli saymaktadır. Cherry'nin (1980) de belirttiği gibi Becker gibi, yaşlılara sosyal destek harcamalarını çocuklardan yaşlılara yapılan bir transfer olarak değerlendiren veya Fisher gibi sosyal Darwinizm'den aldığı ilham ile “eugenic” görüşleri savunan *laissez faire* politikalarını savunan iktisatçıların dışında Veblen gibi, evrimsel biyolojiden aldığı ilham ile insan davranışlarını açıklamada kültürel olarak belirlenen içgüdülerin rasyonel hesaplamalardan daha baskın olduğunu ileri süren iktisatçılar da bulunmaktadır. Veblen'e göre, Cherry'nin aktardığı üzere, kapitalistler öz çıkarları için değil özel mülkiyet rejimine içgüdülerini uyarlayarak birikim sağlarlar ve esasında insan içgüdüleri bireyci rekabetçi bir ekonomide olduğundan daha fazla organizasyonlarla uyumludur.

Darwin'de her iki yaklaşımın da izlerini ve köklerini bulmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Benton, Raymond, Jr.(1990), “A Hermeneutic Approach to Economics: If Economics Is Not Science, And If It Is Not Merely Mathematics, Then What Could It Be?”, Samuels, Warren J. (ed.), *Economics As Discourse*, (Boston/Dordecht/London,:Kluwer Academic Publishers):65-99.

Blaug, Mark (1997), *The Methodology of Economics*, (Cambridge :Cambridge University Press).

Cherry, Robert (1980), “Biology, Sociology and Economics: An Historical Analysis”, *Review of Social Economy*, 38:2 (141-154).

Cooper, W.S.(1995), “How Evolutionary Biology Challenges the Classical Theory of Rational Choice”, Hodgson, Geoffrey M. (ed.), *Economics and Biology* (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing):371-395.

Darwin, Charles (Tarihsiz [1859]), *Türlerin Kökeni*, (Ankara: Onur Yayınları).

Darwin, Charles (Tarihsiz [1871]), *İnsanın Türeyişi*, (Ankara: Onur Yayınları).

Fine, Ben (2002/2003), “İktisadi Emperyalizm ve Sosyal Bilimler”, *Toplum ve Bilim* , (Sayı:Kış 1995) : 43-60.

Georgescu-Roegen, Nicholas (1995), “Methods in Economic Science”, Hodgson, Geoffrey M.(ed.), *Economics and Biology* , (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing): 48-59.

Hagen, Edward H., Paul J. Watson, Peter Hammerstein (2008), “Gestures of Despair and Hope: A View on Deliberate Self-harm From Economics and Evolutionary Biology”, *Biological Theory* 3(2), 123-138.

Hirshleifer, J.(1995), “Economics from a biological viewpoint”, Hodgson, Geoffrey M. (ed.), *Economics and Biology* , (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing):87-138.

Hodgson, Geoffrey M. (1995), “Introduction”, Hodgson, Geoffrey M. (ed), *Economics and Biology*. (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing): xiii-xxv.

Hodgson, Geoffrey M. (2007), “Taxonomizing the Relationship Between Biology and Economics: A Very Long Engagement”, *Journal of Bioeconomics*, Springer : 169-185.

Kacelnik, Alex (2006), “Meanings of Rationality”, Hurley, Susan ve Matthew Nudds (Ed.), *Rational Animals ?* , (Oxford: Oxford University Press): 6-46.

Khalil, Elias L. (1995a), “Economics and Biology: Eight Areas of Research”, Hodgson, Geoffrey M. (ed.), *Economics and Biology* , (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing): 509-525.

Khalil, Elias L. (1998), “The Five Careers of the Biological Metaphor in Economic Theory”, *Journal of Socio-Economics*, 27(1), 29-52.

Khalil, Elias L.(1995) “Neo-Classical Economics and Neo-Darwinisim: Clearing the way for Historical Thinking”, Hodgson, Geoffrey M. (ed.), *Economics and Biology* , (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing): 548-598.

Klamer, Arjo ve Leonard, Thomas C. (1994), “So what’s an economic metaphor”, Philip Mirowski (ed.) *Natural images in economic thought* ,(Cambridge: Cambridge University Press): 20-51.

Salvucci, Emiliano (2012), “Selfishness, warfare, and economics; or integration, cooperation, and biology”, *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*, May 2012, Volume 2: 1-12.

Sokal, Alan ve Bricmont ,Jean (2002), *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları*, (İstanbul:İletişim Yayıncılık).

Smith G., Trenton (2009), “Reconciling psychology with economics: Obezity, behavioral biology, and rational overeating”, *Journal of Bioeconomics*, 11: 249-282.

Doğru, M. K. (2018), “ İktisat, Biyoloji ve Rasyonellik” Politik Ekonomik Kuram, Cilt 2(1)

Thoben, H.(1995), “Mechanistic and Organistic Analogies in Economics Reconsidered”, Hodgson, Geoffrey M. (ed.), *Economics and Biology* , (Hants&Vermont: Edward Elgar Publishing) :60-73.

Yılmaz, Feridun (2009), *Rasyonalite: İktisat Özelinde Bir Tartışma*, (Paradigma Yayıncılık, İstanbul).